

Alexandre Coello de la Rosa
JESUITS AT THE MARGINS.
Missions and Missionaries in the Marianas (1668-1769)
(Routledge Studies in Cultural History 41)
New York & London: Routledge, 2016, xviii, 364 sid.

Den bok jag recenserar här behandlar den katolska missionen på Marianerna under den spanska kolonialtiden. Ögruppen är säkert ganska okänd för många läsare, även om Marianergraven, världen djupaste punkt, kanske är bekant för kalenderbitare. Marianerna ligger i Mikronesien, omkring 200 mil nordöst om Filippinerna, och består av femton öar, som i dag delas upp i Nordmarianerna och Guam. Det förra området är självstyrande men i union med Förenta staterna. Guam är ett autonomt territorium i Förenta staterna och har därigenom samma status som Puerto Rico.

När världsomsegelaren Magellan på 1520-talet gjorde ett mycket kortvarigt besök på öarna hade de sedan minst 2000 år tillbaka varit befolkade av polynesiska folk, som européerna kom att kalla chamorros. Spanjorernas intresse för arkipelagen var länge mycket begränsat. Den erövrades först 1667 och namngavs då efter änkedrottning Maria Anna. Nordmarianerna såldes till Tyskland 1899. Därefter tillföll öarna Japan och senare Förenta staterna. Guam blev redan 1899 en del av Förenta staterna.

Det finns mycket forskning om Marianernas historia, inkluderat missionen där. I och med Alexandre Coello de la Rosas nyutkomna bok har dock kunskapen om ögruppens kyrkohistoria ökat betydligt. Författaren, historieprofessor från Barcelona, behandlar tidsperioden från 1668, då missionen etablerades, till 1769, då de sista jesuiterna tvingades lämna ögruppen.

Förutom inledning och efterord består *Jesuits at the Margins* av sju kapitel. Nästan alla har tidigare publicerats i olika tidskrifter och antologier, men då oftast på spanska. Boken som helhet är i stort sett kronologiskt disponerad, men kapitlen är tematiskt inriktade. Sammantaget får läsaren en god och bred överblick. Coello de la Rosa bygger främst på handskrifter i jesuitarkiven i Rom och Barcelona, men tryckta dokumentsamlingar, krönikor och hagiografier är också centrala källor. Författaren har dessutom mycket gedigen kunskap om tidigare forskning,

också om tidigmodern katolsk mission mer generellt. Han kan därför peka på likheter och skillnader.

Coello de la Rosa är framförallt intresserad av relationen mellan jesuiterna och chamorrobefolkningen, men också av dessa aktörers förhållande till kronans representanter i Spanien, Mexiko, Filippinerna och Marianerna. Öarna låg i och för sig långt från andra spanska kolonier, men utgjorde en strategisk punkt för de skeppskonvojer som regelbundet seglade mellan Acapulco och Manila.

Med den militära erövringen av Marianerna anlände också de första jesuiterna. Ordens missionsuppdrag var globalt. Alla icke-kristna skulle föras till kyrkan. Ögruppen utgjorde dessutom en lockande destination för ordensmän som sökte martyrskap. Jesuiternas mission på Marianerna liknar många andra samtida missionsföretag. Det initiala kristnandet gick snabbt, även om prästernas språkkunskaper var synnerligen rudimentära. Under de första fem åren döpte de drygt hälften av de 20,000 invånarna på Guåhån (Guam). De förstörde sedan på bred front föremål som betraktades som "idoler" och motarbetade det inhemska vördandet av anfäder.

Tillsammans med allvarliga övergrepp från de spanska kolonialisterna i stort bidrog jesuiternas attack mot tidigare traditioner till att stora grupper av chamorros gjorde uppror vid ett flertal tillfällen under 1680- och 1690-talet. I krönikor beskrev missionärer chamorros som (för)ledda av satan. De var inte längre de oskyldiga barn som de från början hade betraktat dem som. De som slog tillbaka var inget annat än apostater, "hundar som återvände till sina spyor". I jesuitkrönikorna blir upproren en arena för en kosmisk kamp mellan ont och gott. Nio präster dödades och deras död gav upphov till hagiografiska texter. Nya grupper av jesuiter, nu främst tyskar och österrikare, kom till ögruppen för att ersätta de som dött.

I kyrkliga källor läggs naturligtvis stort vikt vid jesuitmartyrerna. Det framgår inte lika tydligt att de första 20-30 åren som följde på erövringen innebar att den inhemska befolkningen i princip utrotades. Epidemiska sjukdomar tog många liv. Befolkningen hade ingen immunitet mot smittohärdar i form av soldater och missionärer, men den spanska krigföringen skördade också många offer. År 1700 var befolkningsantalet omkring en tiondel av det ursprungliga.

Befolkningsminskningen accelererade ytterligare genom en ökad arbetsbörda för de överlevande, som tvångsflyttades till ett fåtal öar, där de kunde

övervakas och ges vidare trosundervisning. Missionsstationerna blev också arbetsläger. I nästa steg, då befolkningen minskat ytterligare, koncentrerades verksamheten till Guåhån. Det är ytterst viktigt att betänka att införandet av den nya religionen skedde i en situation av massdöd och övergrepp. Samtidigt försökte de inhemska ledarna agera inom det koloniala systemet för att få till stånd förbättringar.

Jesuiterna riktade kritik mot de allra värsta övergreppen och beskyllde framförallt guvernören, de andra ämbetsmännen och soldaterna för övervåld, utnyttjande av lokalbefolkningen och korruption. Guvernörerna var underställda vicekungen i Mexiko, men avståndet dit var såpass stort att eventuella ingripanden från centralmaktens sida kunde dröja länge. Det blev med åren allt tydligare att Marianerna var en klar förlustaffär för Spanien och det fanns allvarliga funderingar på att ge upp ögruppen, men så blev inte fallet.

I sökandet efter nya kolonial- och missionsfält gav soldater och jesuiter från Marianerna sig av till en annan mikronesisk ögrupp, som kom att kallas Karolinerna (Las Carolinas). Den ligger söder om Marianerna och har en mycket snarlik kolonialhistoria och har passerat genom spansk, tysk, japansk och amerikansk överhöghet. Idag är ögruppen, som består av ett tusental öar och atoller, fördelad på två självständiga områden: Mikronesiens federerade stater samt republiken Palau. Missionen på Karolinerna inleddes på allvar under 1730-talet av en grupp tysktalande jesuiter. Liksom i Marianerna sextio år tidigare betraktade missionärerna i början Karolinerna som ett utopiskt paradys. Men historien upprepades: inledande framgångar, massdop, massdöd och uppror. Missionen på Karolinerna förde snart en mycket tynande tillvaro.

Mot slutet av 1760-talet var jesuiternas epok i det spanska imperiet ute. De drevs ut från Amerika 1767 och tvingades lämna Marianerna två år senare. Coello de la Rosa studerar de sista åren med hjälp av en fallstudie av en religiös sammanslutning, en kongregation, för inhemska kvinnor. Den grundades av missionens ledare Franz Xavier Reitterberger 1758 och uppkallades efter Vår fru av Ljuset (Nuestra Señora de la Luz). Denna variant av mariavörndnad var omdiskuterad. Den byggde på en uppenbarelse i Italien något decennium tidigare, där jungfrun framställdes som medförsonare. Hon kunde inte bara hindra själar från att hamna i helvetet, men också aktivt ta dem därifrån. Medlemmarna av kongregationen på Marianerna skulle ha ett aktivt böneliv och vaka över

omgivningens moral. Inte minst var deras uppgift att försöka vinna den manliga chamorrobefolkningen för den katolska tron.

Reittemberger avled 1767, men några år senare inleddes en långvarig inkvisitionsprocess mot den döde jesuiten. Han anklagades för sexuella övergrepp mot medlemmar av kongregationen. Övergreppen hade dessutom skett under religiös täckmantel. Han hade etablerat reningsritualer, där han med sina ”undergörande händer” tog på kvinnors kroppar, vilket han påstod skulle rädda själar från skärselden. Han anklagades också för att ha klippt kvinnornas hår, såväl huvud- som pubeshår, och bevarat dem som relikier. År 1776 var inkvisitionsprocessen fortfarande inte avslutad, och den slutliga utgången är okänd. Processen rörde allvarliga anklagelser mot en person, men i och med att han hade dött, var den framförallt del i en katolsk anti-jesuitisk kampanj, som fortsatte trots att påven vid denna tid redan avskaffat orden.

Som framgått är det är ett mycket tragiskt stycke historia som Coello de la Rosa kan berätta: en mission som genomfördes i en situation av massdöd, tvångsarbete och andra allvarliga övergrepp. Jesuiternas försök att bidra till själarnas frälsning skedde sida vid sida med utplånandet av en hel befolkning. *Jesuits at the Margin* är en mycket väldokumenterad studie, som jag tror blir svår att överträffa. Att slutnoterna är ungefär lika omfattande som brödtexten beror inte på att författaren gör långa utläggningar där, utan på mängden originalkällor. Boken kan med behållning läsas av såväl specialister som av den mer allmänt intresserade som vill ha ytterligare förståelse av förhållandet mellan västerländsk kolonialism och mission.

Magnus Lundberg